

the assessment of the possibilities for professional fulfillment and self-interest, as well as between self-assessment qualities, that contribute to self-development and expected positive attitude from others. Such relationships with indices indicate that the professional realization and self-interest though are the components of reflection on self-development and self-attitude, but they are not the only, and often not the main for youth.

In order to analyze the correlation between the assessment of personal qualities of subjects that affect the development of self-consciousness, and bringing them to the most important summary indicators, we have used a factor analysis, which resulted in the method of principal components distinguishing four factors which explain 54.94% dispersions «self-treatment» (19.33% variance), «professional and pedagogical self-development» (15.49% dispersions), «the need for self-development» (13.72% variance), «self-interest» (6.39 % dispersions). The developing and correctional work on the increasing of components' indicators of self-consciousness of young girls and boys with support on isolated factors should be directed taking into consideration such social and psychological characteristics of the need's realization for self-development, self-appraisal of life goals of self-attitude at youthful age.

Key words: the need for self-development, self-assessment of life goals, self-attitude, youthful age.

Отримано: 11.01.2014 р.

УДК 159.922

О.Б. Столяренко

ПОНЯТТЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

О.Б.Столяренко. Поняття міжособистісних взаємин у контексті проблем розвитку особистості дитини. У статті проаналізовано результати теоретичних та експериментальних досліджень поняття міжособистісних взаємин. Показано, що в рамках кожного напрямку досліджень акцент робиться на тих чи інших аспектах міжособистісних взаємин, які є суттєвими для вирішення конкретних наукових або прикладних завдань («спілкування», «ставлення», «взаємини», «взаємодія», «соціальна перцепція»). Встановлено, що розвиток особистості дитини надзвичайно чутливий до характеру взаємин з іншими людьми. Взаємини з іншими дітьми та з дорослими можуть як сприяти реалізації потен-

ційних можливостей особистості, так і блокувати цей процес. Враховуючи важливість міжособистісних взаємин дитини в процесі розвитку її особистості, постає проблема з'ясування особливостей оптимальних взаємин дитини з навколишніми людьми та формування їх у процесі спілкування й спільної діяльності.

Ключові слова: міжособистісні взаємини, поняття, знання, спонукання, уміння, особистісний розвиток, молодші школярі, навчальна діяльність.

О.Б.Столяренко. Понятие межличностных взаимоотношений в контексте проблем развития личности ребенка. В статье проанализированы результаты теоретических и экспериментальных исследований понятия межличностных взаимоотношений. Показано, что в рамках каждого направления исследований акцент делается на тех или других аспектах межличностных взаимоотношений, которые являются существенными для решения конкретных научных или прикладных задач («общение», «отношение», «взаимоотношения», «взаимодействие», «социальная перцепция»). Установлено, что развитие личности ребенка чрезвычайно чувствительно к характеру взаимоотношений с другими людьми. Взаимоотношения с другими детьми и со взрослыми могут как способствовать реализации потенциальных возможностей личности, так и блокировать этот процесс. Учитывая важность межличностных взаимоотношений ребенка в процессе развития его личности, необходимо выяснить особенности оптимальных взаимоотношений ребенка с окружающими людьми и формирование их в процессе общения и совместной деятельности.

Ключевые слова: межличностные взаимоотношения, понятие, знание, побуждения, умения, личностное развитие, младшие школьники, учебная деятельность.

Актуальність проблеми. Міжособистісні взаємини відіграють важливу роль у забезпеченні повноцінного спілкування дорослого і дитини, а також самих дітей між собою. Залежно від їх особливостей дитина більш чи менш активно проявляє себе, отримує задоволення від процесу спілкування, а відтак формуються її комунікативні потреби, що виступають провідним фактором розвитку особистості (Л.І.Божович, Л.С.Виготський, В.В.Давидов, Я.Л.Коломінський, В.К.Котирло, М.І.Лісіна, О.О.Смирнова та ін.).

Розвиток особистості дитини надзвичайно чутливий до характеру взаємин з іншими людьми. Взаємини з іншими дітьми та з дорослими можуть як сприяти реалізації потенційних можливостей особистості, так і блокувати цей процес. Враховуючи важливість міжособистісних взаємин дитини в процесі розвитку її особистості, постає проблема з'ясування особливостей опти-

мальних взаємин дитини з навколишніми людьми та формування їх у процесі спілкування й спільної діяльності.

Особливо актуальним є виявлення умов, особливостей та механізмів формування позитивних міжособистісних взаємин дітей молодшого шкільного віку. На цьому важливому етапі розвитку в системі людських інтерперсональних зв'язків відбувається активний процес становлення особистості, а міжособистісні взаємини є найбільш ефективним засобом управління розвитком особистості. Завдяки включенню в суспільно значущу діяльність навчання, взаємини з ровесниками та дорослими стають змістовнішими і складнішими, що об'єктивно опосередковується змістом цієї діяльності та новоутвореннями молодшого шкільного віку.

Метою нашої статті є висвітлення результатів теоретичних та експериментальних досліджень у галузі психології міжособистісних взаємин для виявлення їх впливу на формування особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових джерел свідчить, що чіткого визначення поняття «*взаємин*» так і не було вироблено у вітчизняній психології. Міжособистісні взаємини прийнято розглядати у єдності з процесами спілкування, спільної діяльності, які, на думку більшості вчених – представників класичної школи вітчизняної психології (Б.Г.Ананьєва, Л.С.Виготського, Д.Б.Ельконіна, Г.С.Костюка, О.М.Леонтєва та ін.). – є обов'язковими умовами розвитку особистості дитини. Так, міжособистісні взаємини розглядають як мотиваційне ядро поведінки, діяльності і спілкування (В.М.М'ясищев [8]), або ж як внутрішню особистісну основу взаємодії (М.М.Обозов [9]). Ряд психологів розглядають взаємини як процес, що реалізується і формується у спілкуванні (Я.Л.Коломінський [4], Б.Ф.Ломов [5]).

Аналіз масиву досліджень з проблем міжособистісних взаємин дозволяє нам виокремити три основні підходи до тлумачення поняття взаємин: особистісний, соціально-психологічний, суб'єктний (табл.1).

Особистісний підхід представлений працями Б.Г.Ананьєва, О.О.Бодальова, Є.С.Кузьміна, В.М.М'ясищева, Б.Д.Паригіна та ін. У ньому взаємини розглядаються у максимально розширеному розумінні як один з різновидів ставлень особистості до довкілля, зокрема до соціального оточення. При цьому спілкування є явищем більш частковим, ніж взаємини особистості (ставлення), і є їх конкретним випадком. Взаємини розглядаються в особис-

тісному вимірі, а сама особистість тлумачиться як «сукупність усіх суспільних взаємин».

Таблиця 1

Підходи до тлумачення поняття міжособистісних взаємин у психології

Назва підходу	Основні положення підходу
Особистісний	Поняття спілкування і взаємини чітко диференційовані. Диференціація відбувається за принципом субординації. Взаємини з людьми – різновид ставлень особистості до оточуючої дійсності. Спілкування – окремий випадок взаємин (ставлень). (Б.Г.Ананьєв, О.О.Бодальов, Є.С.Кузьмін, В.М.М'ясищев, Б.Д.Паригін)
Соціально-психологічний	Диференціація понять спілкування і взаємини відбувається за принципом координації. Міжособистісні взаємини становлять мотиваційне ядро спілкування, внутрішню, особистісну основу взаємодії. Спілкування – зовнішній феномен взаємин, сторона їх виявлення, процес реалізації і разом з тим формування взаємин, основа для розвитку різних видів взаємин людей. Взаємини є внутрішньою основою, змістом спілкування. (О.В.Киричук, Я.Л.Коломінський, О.Г.Ковальов, Б.Ф.Ломов, Н.І.Непомняща, М.М.Обозов, Ю.О.Приходько)
Суб'єктний	Поняття спілкування і взаємини – дві сторони єдиного явища, чітко не диференційовані. Взаємини – внутрішня сторона спілкування, готовність до спілкування, внутрішньо акумульований досвід спілкування. (К.О.Абульханова-Славська, В.В.Абраменкова, О.В.Веденов, Д.Б.Ельконін, Т.В.Драгунова, М.І.Лісіна, Є.В.Субботський)

Представники соціально-психологічного напрямку (О.В.Киричук, О. Г. Ковальов, Я.Л.Коломінський, Б.Ф.Ломов, Н.І.Непомняща, М.М.Обозов, Ю. О. Приходько, Т.О.Репіна та ін.) вважають взаємини підготовчим етапом і внутрішньою складовою спілкування. На їх думку, взаємини реалізуються через спілкування. Спілкування є зовнішньою стороною взаємин, які, в свою чергу, є внутрішньою складовою спілкування. Між обома поняттями існує зв'язок одного рівня – координаційний.

Для суб'єктного підходу, прихильниками якого є К.О.Абульханова-Славська, О.В.Веденов, Д.Б.Ельконін, Т.В. Драгунова, М.І.Лісіна, Є.В.Субботський, властива тенденція трактування спілкування як ширшого поняття відносно взаємин, що нерідко

призводить до того, що все складне й різноманітне соціальне життя особистості позначається поняттям «спілкування». У такому випадку спілкуванням вважається і сам безпосередній контакт з іншими, і психологічний (внутрішній) досвід спілкування, тобто збережені враження від минулих ситуацій спілкування.

Для того, щоб диференціювати поняття про основні групові феномени, і, зокрема, взаємини, ми вважали за необхідне розглянути особливості їх класифікації різними авторами. Цілий ряд вітчизняних психологів намагались класифікувати міжособистісні взаємини і виділити основні їх параметри (О.О.Бодальов, Л.І.Божович, Я.Л.Коломінський, В.С. Мерлін, В.М.М'ясищев, М.М.Обозов, Б.Д.Паригін, А.В. Петровський, Т.О.Репіна, О.О.Смирнова та ін.).

В.М.М'ясищев [8] у міжособистісних взаєминах виділяє особистісні емоціональні ставлення (прихильність, неприязнь, ворожість і поряд з цим почуття симпатії, любові, ненависті) та ставлення більш високого усвідомленого рівня – ідейні й принципові.

Я.Л.Коломінський, Б.Ф.Ломов, М.М.Обозов, Т.О.Репіна у структурі міжособистісних процесів виділяють три взаємопов'язаних компоненти: поведінковий (праксичний); афективний (емоціональний); гностичний (когнітивний).

М.М.Обозов [9] вважає міжособистісні взаємини суб'єктивними зв'язками, головним чином емоціонального характеру. Базуючись на цьому твердженні, вчений відносить їх до емоціональної структури групи, хоча не заперечує присутності у міжособистісних взаєминах і когнітивного елементу.

Т.О.Репіна [11, 43] міжособистісні взаємини порівнює з айсбергом, у якого лише надводна його частина виявляється у поведінкових аспектах особистості, а інша, підводна частина, залишається прихованою. Тобто, сутністю взаємин психолог вважає не поведінкові акти, а внутрішню основу, що їх зумовлює. Т.О.Репіна [11] головною підставою, на основі якої доцільно класифікувати міжособистісні взаємини, вважає когнітивний компонент і доводить, що у ділових взаєминах його частка буде суттєвішою, ніж у власне особистісних.

Я.Л.Коломінський [4] говорить про два основних види взаємин – ділові, які впливають із задач, поставлених суспільством перед групою, та особистісні, що базуються головним чином на почуттях симпатії чи антипатії. У ділових взаєминах провідним компонентом, на думку автора, є поведінковий компонент. В особистісних взаєминах регулятивну функцію виконує емоційний

компонент. Когнітивний компонент в усіх випадках є основою взаєморозуміння партнерів.

Б.Ф.Ломов [5] у розкритті процесу спілкування та спільної діяльності великого значення надає стійким оціночним взаєминам, які виникають на основі образу іншого, сформованого у процесі попередньої взаємодії і спілкування.

Слід зазначити, що проблема оціночних взаємин привертала увагу багатьох вітчизняних учених. М.М.Обозов [9, 16-18] порівняльні (оціночні) взаємини виділяє в окремий вид взаємин, поряд із діловими й особистісними.

А.В. Петровський [10] вирізняє два основних типи людських взаємин. Так, характерними для дифузної групи він вважає безпосередньо емоціональні взаємини, для колективу – взаємини, опосередковані цілями, задачами і цінностями спільної діяльності, іншими словами, оціночні ставлення.

О.О.Смирнова [13] вважає, що пануюча у класифікаціях міжособистісних взаємин об'єкт-суб'єктна парадигма, коли одна людина протистоїть іншій і предметом її дії (оцінки чи пізнання), неадекватна реальності людських взаємин і недостатня для їх характеристики. Вчена переконана, що людські взаємини базуються на предметній (коли людина стає предметом пізнання та оцінки) або особистісній (передбачає людину у постійному розвитку без остаточних, незмінних характеристик) основі. У реальних людських взаєминах ці фактори взаємопов'язані, вважає автор, тому що людина не може жити без пізнання, оцінки і взаємодії з іншими, але людські взаємини не можна звести до якихось обмежених конкретних функцій.

Узагальнюючи теоретичні позиції вчених, ми відзначили, що міжособистісні взаємини більшою чи меншою мірою присутні в усіх внутрішньогрупових процесах і можуть стати сполучною ланкою в розумінні таких групових феноменів, як спілкування, взаємодія, соціальна перцепція, а також деяких особистісних проявів в поведінці членів малої групи.

Багатогранність психологічного феномена міжособистісних взаємин породжує різноманітні ракурси його бачення дослідниками. Проаналізувавши різні психологічні підходи до вивчення проблеми міжособистісних взаємин, ми найбільше схильні погоджуватись із таким їх тлумаченням, згідно якого міжособистісні взаємини становлять внутрішню, психологічну основу міжособистісного спілкування і взаємодії в єдності знань, спонукань та умінь їх суб'єктів (О.В.Киричук, Я.Л.Коломінський, Б.Ф.Ломов, Ю.О. Приходько, Т.О.Рєпіна).

Дослідженнями вчених онтогенезу міжособистісних взаємин виявлено складну залежність міжособистісних взаємин дітей та їх спільної діяльності. Доведено, що як характер діяльності, її структура, мотиви впливають на взаємини партнерів, так і особливості взаємин, які вже склались на основі спільної діяльності, в свою чергу суттєво впливають на саму діяльність, а відтак і на формування особистості.

У наукових працях Л.С.Виготського [2] знаходимо теоретичні та емпіричні дані, що розкривають значущість міжособистісних взаємин на різних етапах життя дитини. Під час вивчення динаміки будь-якого віку, спочатку потрібно з'ясувати соціальну ситуацію розвитку, підкреслював Л.С.Виготський [2]. Соціальною ситуацією розвитку, на думку вченого, є «своєрідні, специфічні для даного віку, єдині і неповторні соціальні взаємини між дитиною і оточуючою її дійсністю» [2]. Соціальна ситуація розвитку є не тільки причиною, але і наслідком психічного розвитку дитини. Єдність, взаємна залежність двох сторін соціальної ситуації розвитку (об'єктивних законів суспільного життя і суб'єктивних можливостей дитини, її активності) для Л.С.Виготського сконцентрувалась у понятті взаємин. У змісті взаємин він вбачав ту мінімальну одиницю аналізу, яка дозволяє досліджувати психічний розвиток дитини на засадах цілісного підходу.

Виявлено незаперечний вплив міжособистісних взаємин у процесі різноманітних форм спільної діяльності на формування психіки дитини (Л.І.Божович, Е.І.Димов, Д.Б.Ельконін, Є.В. Суботський, О.В.Цуканова, С.Г. Якобсон та ін.). З іншого боку, різні види спільної діяльності дітей і дорослих є умовою розвитку їх міжособистісних взаємин, як це докладно показано на прикладі сюжетно-рольової гри. На думку Д.Б.Ельконіна [15], така гра є справжньою школою людських взаємин.

Предметом багатьох досліджень у галузі вікової та педагогічної психології стали різні аспекти навчальної співпраці (А.І.Ліпкіна, С.Д.Максименко, А.В.Фурман, Г.О.Цукерман); закономірностей розвитку спілкування у системах «дитина-дитина» та «дитина-дорослий» (І.Д. Бех, Л.І.Божович, О.О.Вовчик-Блакитна, В.К.Котирло, М.І.Лісіна, О.О. Смирнова); ролі емоцій у міжособистісних взаєминах дітей (Я.Л.Коломінський, Ю.О.Приходько, Т.О. Репіна, С.Г.Якобсон та інші).

Важливим підсумком проведених досліджень стало обґрунтування положення про сучасне дитинство як процес соціоге-

незу взаємин дітей і дорослих, опосередкованих їх спільною діяльністю.

Сучасний погляд на процес формування міжособистісних взаємин значною мірою зумовлений положеннями стратометричної концепції А.В.Петровського [10], де розвиток соціальної групи представлений як процес удосконалення взаємин між його членами. На низькому рівні розвитку соціальної групи (при відсутності у ній спільної діяльності) головними детермінантами міжособистісних взаємин виступають безпосередньо емоційні чинники, а саме симпатії або антипатії. На високому (при наявності спільної діяльності) – взаємини між учасниками групи залежать від внеску кожного з них у спільну діяльність.

Розвиваючи положення стратометричної концепції, вітчизняні психологи вважають, що у процесі формування взаємин дитини, провідну роль відіграє її спільна з оточуючими діяльність. Т.О.Решіна [11] звертає увагу на складну залежність міжособистісних взаємин дітей та їх спільної діяльності. Вчена звертає увагу на взаємний вплив характеру діяльності і параметрів взаємин партнерів. Взаємини, що склалися на основі спільної діяльності, в свою чергу, суттєво впливають на саму діяльність, на її ефективність, а відтак і на формування особистості.

В.М.М'ясищев [8] стверджує, що сама по собі діяльність – гра, учіння, праця – може виявитися процесом нейтральним, якщо між її учасниками не організовані емоційно насичені взаємини, які потребують співтворчості, взаємодопомоги, співпраці, колективізму. Тільки за умови включення у справжні людські взаємини, що реалізуються у ситуаціях виконання суспільно прийнятих норм, правил, способів діяльності, дитина виробляє власне ставлення до навколишнього середовища, суспільства, колективу, конкретної особистості.

Онтогенетичний розвиток взаємин дитини з іншими проходить у тісній єдності із розвитком її самосвідомості. Зокрема, взаємини із іншим залежать від ставлення людини до себе. Ставлення до себе і ставлення до іншого є різними, але нерозривно пов'язаними сторонами єдиної самосвідомості (Д.Б.Ельконін [15]).

На розвиток взаємин дитини важливий вплив має переважаючий тип цінностей особистості, які активно формуються на межі дошкільного і молодшого шкільного віку (О.О.Смирнова [13]). Свідомість дитини від самого початку діалогічна, і в ній завжди присутній інший та взаємини із ним. З віком функції і конкретна персоніфікація цього іншого змінюються. На самому початку цим внутрішнім іншим є для дитини дорослий. На пев-

ному етапі вікового розвитку ним стає одноліток. Розвиток взаємин із іншими дітьми відбувається як «входження» товариша у внутрішній світ дитини, у склад його самосвідомості.

О.О.Смирнова [13] вважає, що головною умовою розвитку міжособистісних взаємин дитини є особистісне ставлення до неї дорослого, тобто сприйняття ним дитини як самоцінної істоти з універсальними можливостями.

У зарубіжній психології різним аспектам проблеми міжособистісних взаємин присвячено певні дослідження. Це, передусім, дослідження впливу міжособистісних взаємин на розвиток особистості (Л.Берк, Є.Мелібруда, Дж.Мід, Я.Морено, К.Хорні) та спроби класифікувати міжособистісні взаємини і виділити основні їх параметри (Дж. Брунер, У. Джемс, М. Росс, Т.Шибутані).

У концепції психодрами Я.Морено [7] основною умовою розвитку особистості є формування здатності людини до міжособистісних взаємин та розвиток рольової форми поведінки, яка полягає у виконанні людиною групових норм і правил.

Дж.Мід [6] розглядає соціальне середовище як визначальний фактор розвитку особистості, при цьому, у його теорії ролей першочергового значення набувають міжособистісні взаємини людей та їх рольова поведінка. Розвиток психіки, психічної діяльності, соціальних потреб відбувається не інакше, як у виконанні певних суспільних рольових функцій, а соціалізація людини відбувається завдяки формуванню її взаємин з оточуючими.

За визначенням У. Джемса [3], людина містить стільки ж соціальних «Я», скільки є індивідів, які її визнають і мають уявлення про неї. Тобто, соціальна особистість визначається належністю людини до людського роду і визнанням цього іншими людьми.

Важливим феноменом міжособистісних взаємин Т.Шибутані [14] вважав взаємини особистості зі значимими людьми. Стосунки зі значимими людьми визначають не лише реальне – об'єктивне буття людей, але й їх ідеальне буття, їх суб'єктивну виявленість у взаєминах. Реакції «значимих інших» сприяють створенню і зміцненню «Я-концепції» особистості.

Р. Річардсон [12] виділяє наступні критерії міжособистісних взаємин: спрямованість на партнера; потенційна здатність сприймати інформацію про мету партнера; взаєморозуміння і узгодженість комунікативних дій. Дані критерії взаємин є характерними для теоретичних спроб американських психологів зрозуміти сутність і природу міжособистісних взаємин.

Л.Берк [1] розглядає міжособистісні взаємини як систему цілісних уявлень особистості про себе та інших. На думку автора, сформовані уявлення допомагають людині орієнтуватись у міжособистісних взаєминах, зменшують тривожність, але, водночас, сприяють стереотипізації сприйняття і поведінки.

Висновки. Теоретичний аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень з проблеми міжособистісних взаємин дає підставу зробити такі узагальнення:

- по-перше, наразі не існує погодженості у визначенні поняття «міжособистісні взаємини», що пов'язано, на наш погляд, із різноманітністю теоретичних і критеріальних основ досліджень. Вагомим для нашого дослідження є визначення, згідно якого міжособистісні взаємини становлять внутрішню, особистісну основу міжособистісного спілкування і взаємодії в єдності знань, спонукань та уміння їх суб'єктів.
- по-друге, структурними елементами міжособистісних взаємин виступають знання, спонукання та вміння, кожний з яких акцентується в залежності від типу взаємин. У ділових взаєминах провідним є компонент вміння, в особистісних взаєминах регулятивну функцію виконує емоційність спонукань. Знання в усіх ситуаціях міжособистісних взаємин є основою взаєморозуміння партнерів.
- по-третє, міжособистісні взаємини відіграють важливу роль у розвитку особистості молодшого школяра і є умовою формування його пізнавальних процесів, емоційної і вольової сфери. Розвиток взаємин молодших школярів полягає у зростанні їх інтенсивності та глибини, стійкості та вибірковості.

Список використаних джерел

1. Берк Л. Развитие ребенка / Л.Берк [пер. с англ. / ред. Л.Винокурова]. – СПб.: Питер, 2006. – С. 954 – 962.
2. Выготский Л.С. Детская психология // Собр. Соч.: В 6 т. / Лев Семенович Выготский. – М.: Педагогика, – 1984. – Т.4. – 328 с.
3. Джемс В. Научные основы психологии / [пер.с англ.] – СПб.: Ювента, 1992. – 370 с.
4. Коломинский Я. Л. Психология детского коллектива: система личных взаимоотношений /Яков Львович Коломинский. – Минск: Народна асвета, 1985. – С. 53-54.
5. Ломов Б. Ф. Общение и деятельность / Б.Ф. Ломов // Психологические проблемы социальной регуляции поведе-

- ния / [ред. Е. В. Шорохова, М. И. Бобнева]. – М.: Наука, 1976. – С. 70-77.
6. Мид М. Культура и мир детства. Избр. произведения [пер. с англ. / ред. Л.Винокурова]; М. Мид. – М.: Наука, 1988. – 429 с.
 7. Морено Дж. Социометрия: Экспериментальный метод и наука об обществе. Подход к новой политической ориентации [пер. с англ. / ред. Л.Винокурова]. – М.: Из-во иностр.л-ры, 1988. – 289 с.
 8. Мясищев В.Н. Психология отношений. Избр. психол. труды / [ред. А.А.Бодалева] / Владимир Николаевич Мясищев. – М.: Изд-во Ин-та практической психологии. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 365 с.
 9. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений / Н.Н.Обозов. – К.: Изд-во «Лыбидь» при Киев. ун-те, 1990. – 192 с.
 10. Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив / Артур Владимирович Петровский. – М.: Политиздат, 1982. – 255 с.
 11. Репина Т.А. Социально-психологическая характеристика группы детского сада: (Педагогическая наука – реформе школы) // Науч.-исслед. ин-т дошкольного воспитания Акад. пед. наук СССР / Татьяна Александровна Репина. – М.: Педагогика, 1988. – 232 с.
 12. Ричардсон Р. Семейные узы, которые связывают / Р. Ричардсон. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 237 с.
 13. Смирнова Е.О, Холмогорова В.М. Межличностные отношения дошкольников – диагностика, проблемы, коррекция / Е.О. Смирнова, В.М. Холмогорова. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 218 с.
 14. Шибутани Т. Социальная психология / Т.Шибутани. – М.: Прогресс, 1969. – С. 126-127.
 15. Эльконин Д. Б. Детская психология / Даниил Борисович Эльконин. – М.: Учпедгиз, 1960. – 328 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Berk L. Razvitie rebenka / L.Berk [per. s angl. / red. L.Vinokurova]. – SPb.: Piter, 2006. – S. 954 – 962.
2. Vygotskij L.S. Detskaja psihologija // Sobr. Soch.: V 6 t. / Lev Semenovich Vygotskij. – М.: Pedagogika, – 1984. – Т.4. – 328 с.
3. Dzhehms V. Nauchnye osnovy psihologii / [per.s angl.] – SPb.: Juventa, 1992. – 370 s.

4. Kolominskij Ja. L. Psihologija detskogo kollektiva: sistema lichnyh vzaimootnoshenij /Jakov L'vovich Kolominskij. – Minsk: Narodna asveta, 1985. – S. 53-54.
5. Lomov B. F. Obshhenie i dejatel'nost' / B.F. Lomov // Psihologicheskie problemy social'noj reguljaciji povedenija / [red. E. V. Shorohova, M. I. Bobneva]. – M.: Nauka, 1976. – S. 70-77.
6. Mid M. Kul'tura i mir detstva. Izbr. proizvedenija [per. s angl. / red. L.Vinokurova]; M. Mid. – M.: Nauka, 1988. – 429 s.
7. Moreno Dzh. Sociometrija: Jeksperimental'nyj metod i nauka ob obshhestve. Podhod k novoj politicheskoj orientacii [per. s angl. / red. L.Vinokurova]. – M.: Iz-vo inostr.l-ry, 1988. – 289 s.
8. Mjasishhev V.N. Psihologija otnoshenij. Izbr. psihol. trudy / [red. A.A.Bodaleva] / Vladimir Nikolaevich Mjasishhev. – M.: Izd-vo In-ta prakticheskoy psihologii. – Voronezh: NPO «MODJeK», 1995. – 365 s.
9. Obozov N.N. Psihologija mezhlichnostnyh otnoshenij / N.N.Obozov. – K.: Izd-vo «Lybid'» pri Kiev. un-te, 1990. – 192 s.
10. Petrovskij A.V. Lichnost'. Dejatel'nost'. Kollektiv / Artur Vladimirovich Petrovskij. – M.: Politizdat, 1982. – 255 s.
11. Repina T.A. Social'no-psihologicheskaja harakteristika gruppy detskogo sada: (Pedagogicheskaja nauka – reforme shkoly) // Nauch.-issled. in-t doshkol'nogo vospitanija Akad. ped. nauk SSSR / Tat'jana Aleksandrovna Repina. – M.: Pedagogika, 1988. – 232s.
12. Richardson R. Semejnye uzy, kotorye svjazyvajut / R. Richardson. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1997. – 237 s.
13. Smirnova E.O, Holmogorova V.M. Mezhlichnostnye otnoshenija doshkol'nikov – diagnostika, problemy, korrekcija / E.O. Smirnova, V.M. Holmogorova. – M.: VLADOS, 2003. – 218 s.
14. Shibutani T. Social'naja psihologija / T.Shibutani. – M.: Progress, 1969. – S. 126-127.
15. Jel'konin D. B. Detskaja psihologija / Daniil Borisovich Jel'konin. – M.: Uchpedgiz, 1960. – 328 s.

O.B. Stoliarenko. The concept of interpersonal relations in the context of the problem of child's personality development. The article is dedicated to the problem of different understanding of interpersonal relations concept. It was set that there is the absence of coordination between different definitions of interpersonal relations concept. It was

showed that there are many approaches to understanding of interpersonal relations concept. There are many complicated links between concept of interpersonal relations and concepts of communication, attitude, interaction, social perception. Such components of interpersonal relations structure were determined as knowledge, motives and skills. The every component takes the prominent role despite on the interpersonal relations type. The work interpersonal relations are based on skill component; the emotional interpersonal relations are based on motives. The knowledge always is the base of partners' mutual understanding. It was set that the child's personal development is very sensible to the interpersonal relations type. Interpersonal relations with other children or adults can maintain the realization of potential abilities of children or reduce this process. The revealing of conditions, peculiarities, mechanisms of positive junior pupils interpersonal relations formation is very important. While at this age period there is active process of personal development, interpersonal relations are the most effective means to manage this development of a child. Introducing of junior pupils interpersonal relations with other children or adults to the educational activity is the way to their amplification and improving. Such interpersonal relations are mediated by the content of learning activity and by person's new growth accordingly to junior pupils.

Key words: interpersonal relations, concept, knowledge, motives, skills, personal development, junior pupils, educational activity.

Отримано: 18.01.2014 р.

УДК 37.015.3

Н.М. Токарева

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕЛЮВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ КОНСТРУКТІВ ПІДЛІТКІВ У СІМ'ЯХ РІЗНОГО ТИПУ

Н.М.Токарева. Особливості моделювання особистісних конструктів підлітків у сім'ях різного типу. У статті розглядаються психологічні складові гуманізації освітньо-виховного процесу на основі реалізації стратегічної концепції особистісного розвитку у нестабільних умовах сучасного суспільства. У цьому контексті проаналізовано розвивальні можливості рефлексивно-діалогічної взаємодії як умови гуманізації ви-